

EKONOMICZNA EFEKTYWNOŚĆ NAKŁADÓW CZYNNIKÓW PRODUKCJI W KONTEKŚCIE ZARZĄDZANIA KOSZTAMI

Arkadiusz Sadowski

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Abstrakt. W pracy przedstawiono wyniki badań dotyczących relacji pomiędzy strukturą kosztów w gospodarstwie a produktywnością oraz efektywnością wykorzystania nakładów czynników produkcji. Badania zostały przeprowadzone w 49 gospodarstwach rolnych z Wielkopolski. Wykazano, że w strukturze nakładów czynników produkcji największy udział mają nakłady środków obrotowych. Zmienność w zakresie udziału zużycia pośredniego w kosztach ogółem jest w dużej mierze odzwierciedleniem relacji pomiędzy działalnością operacyjną i inwestycyjną. Z analizy wynika, iż gospodarstwa charakteryzujące się większym udziałem zużycia pośredniego, uzyskują wyższą produktywność oraz dochodowość nakładów ziemi, pracy i środków trwałych. Pośrednio świadczy to o dominującej roli działalności operacyjnej w poprawie efektywności wykorzystania nakładów.

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, zarządzanie kosztami, opłacalność produkcji, nakłady czynników produkcji

WSTĘP

W warunkach nadprodukcji żywności, Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej wyznacza społeczności wiejskiej różnorakie pozaekonomiczne funkcje, takie jak ochrona dziedzictwa kulturowego czy krajobrazu. Ich realizacja jest jednak możliwa tylko wówczas, gdy zostanie spełniony ekonomiczny cel istnienia gospodarstwa rolnego, jakim jest prowadzenie opłacalnej produkcji. Gospodarstwa stanowią bowiem istotny element kształtujący lokalną społeczność oraz są czynnikiem wpływającym na jakość środowiska naturalnego i krajobrazu. Dlatego też od ich kondycji ekonomicznej jest

uzależniona możliwość realizacji pozostałych celów w ramach zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, rozumianego jako integracja aspektów gospodarczych, środowiskowych i społecznych [Ryszkowski i Kędziora 2005]. Mając więc świadomość wielofunkcyjności gospodarstw rolnych, należy je jednak w pierwszym rzędzie traktować jako jednostki gospodarcze, uczestniczące w grze rynkowej. Wymusza to na ich kierownikach takie prowadzenie produkcji, aby z jednej strony była ona opłacalna ekonomicznie, z drugiej natomiast była konkurencyjna na rynku. Działalność jest konkurencyjna wówczas, gdy wytwarzane produkty spełniają prawne oraz rynkowe wymogi jakościowe oraz mogą zostać zbyte po cenie nie wyższej niż akceptowana w danym momencie przez rynek. Opłacalność z kolei oznacza, iż suma przychodów uzyskanych z produkcji oraz ewentualnych subwencji przewyższa ogół kosztów poniesionych na jej wytworzenie. Tak więc ekonomiczne warunki funkcjonowania gospodarstwa wyznacza z jednej strony wolumen produkcji i poziom cen rynkowych, a z drugiej – wysokość poniesionych nakładów oraz ceny środków produkcji [Poczta 2001].

Celem badań było określenie wpływu poszczególnych kategorii kosztów na efektywność gospodarowania, rozumianą szczególnie jako produktywność oraz dochodowość nakładów czynników produkcji [Poczta i Kołodziejczak 2004]. Produktywność została tu określona jako relacja wartości produkcji do nakładów poszczególnych czynników produkcji, dochodowość natomiast została wyliczona za pomocą dochodu gospodarstwa rolniczego.

CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE OPLACALNOŚĆ I KONKURENCYJNOŚĆ GOSPODARSTW

Czynniki kształtujące opłacalność oraz konkurencyjność można podzielić generalnie na egzogenne, na które kierujący gospodarstwem nie ma wpływu oraz endogenne, które mogą być kształtowane poprzez odpowiednie zarządzanie. Do pierwszych można zaliczyć, z pewnymi zastrzeżeniami, ceny, zarówno produktów, jak i środków produkcji, gdyż ze względu na słabą pozycję rynkową, rolnicy nie mają wpływu na ich kształtowanie. Wynegocjowanie korzystniejszych cen (wyższych na produkty i niższych na środki produkcji) jest możliwe jednak w warunkach dużej skali produkcji, co musi się wiązać z posiadaniem odpowiednio dużego potencjału produkcyjnego [Gołaś i Kozera 2003] lub z podjęciem współpracy z innymi gospodarstwami (integracją poziomą). Do czynników egzogennych należy też zaliczyć instrumenty polityki rolnej, w postaci dopłat, subwencji czy dotacji. Wprawdzie założenia polityki są negocjowane ze środowiskiem rolniczym, to jednak pojedynczy rolnik jako przedsiębiorca jest w stosunku do nich bierny. Niezależna od decyzji rolnika, szczególnie w krótkim okresie, jest też wielkość potencjału produkcyjnego, a szczególnie ilość oraz jakość ziemi. Czynnikiem w dużej mierze endogennym jest z kolei struktura produkcji oraz jej jednostkowa wydajność, limitowana jednak w istotnym zakresie stanem potencjału produkcyjnego, a przede wszystkim jakością gruntów, powierzchnią budynków inwentarskich czy wydajnością sprzętu polowego. Przede wszystkim jednak rolnik ma możliwość zarządzania kosztami. Pojęcie to należy rozumieć w sposób dwojaki: po pierwsze, jako zarządzanie wielkością i strukturą nakładów (przy założeniu braku wpływu na cenę środków produkcji), a po drugie – jako kształtowanie wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi

ich kategoriami, takimi jak: koszty bezpośrednie, pośrednie czy koszty czynników zewnętrznych [Goraj i in. 2004]. W zarządzaniu gospodarstwem istotne jest właściwe podejście rolnika do czynników egzo- i endogennych. W stosunku do tych pierwszych kierujący gospodarstwem ma możliwość dostosowania się, co należy rozumieć jako akceptację cen rynkowych oraz korzystanie z dostępnych instrumentów wsparcia. Dlatego też proces zarządzania gospodarstwem powinien być nakierowany przede wszystkim na kształtowanie czynników endogennych, a więc na optymalizację wielkości produkcji oraz ponoszonych na nią kosztów. Ostatecznym celem tak rozumianego zarządzania gospodarstwem jest optymalne wykorzystanie zasobów czynników produkcji [Poczta 2001], co z kolei stanowi niezbędny warunek uzyskania przewag konkurencyjnych.

MATERIAŁ I METODY

Badana populacja składa się z 49¹ gospodarstw rolnych z Wielkopolski, współpracujących w Wielkopolskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego w Poznaniu. Badane gospodarstwa reprezentowały różne kierunki produkcji, charakteryzowały się dużym zróżnicowaniem w zakresie siły ekonomicznej, jednak wszystkie prowadziły przede wszystkim produkcję towarową. Z tych względów, wyników przez nie uzyskanych nie można traktować jako reprezentatywnych dla województwa wielkopolskiego, gdzie poza gospodarstwami o orientacji rynkowej, znajdują się także produkujące wyłącznie lub głównie na własne potrzeby [Sadowski i in. 2006]. Ze względu na prowadzenie produkcji towarowej, badane gospodarstwa potencjalnie należą do grupy, która podejmuje wyzwania konkurencyjne na krajowym i unijnym rynku. Dlatego też określenie wpływu zarządzania kosztami na efektywność gospodarowania ma istotne znaczenie zarówno z naukowego, jak i utylitarne punktu widzenia.

Podstawą do przeprowadzenia analizy były badania ankietowe z 2006 roku, w ramach których pozyskano następujące dane źródłowe:

- 1) zasoby czynników produkcji:
 - powierzchnię użytków rolnych w hektarach fizycznych i przeliczeniowych,
 - liczbę osób pełnozatrudnionych (AWU)²,
 - wartość kapitału własnego w zł;
- 2) wyniki produkcyjne i ekonomiczne:
 - wysokość plonów w jednostkach zbożowych,
 - wartość produkcji w zł,
 - poziom kosztów w zł, w tym: zużycia pośredniego, amortyzacji, kosztów czynników zewnętrznych.

Wartości produkcji oraz poszczególnych kategorii kosztów zostały obliczone zgodnie z metodyką FADN, czyli systemu zbierania i wykorzystywania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych [Goraj i in. 2004, Mańko 2001].

¹ Pierwotnie składała się z 50 gospodarstw, lecz w toku analizy jedno z nich zostało usunięte z badań, ze względu na zbyt różne wyniki, dotyczące szczególnie produktywności oraz dochodowości czynników produkcji.

² Jedna osoba pełnozatrudniona to osoba pracująca w gospodarstwie rolnym co najmniej 2200 h w ciągu roku.

Na podstawie zasobów czynników produkcji określono ich umowne nakłady [Poczta i Kołodziejczak 2004], z zastosowaniem następujących mierników:

- nakłady ziemi – na podstawie średniego dla Wielkopolski ekwiwalentu czynszu dzierżawnego Agencji Rynku Rolnego w dt pszenicy [Rynek... 2006] oraz jej średniej ceny oszacowano wartość umownego czynszu dzierżawnego w wysokości 380,5 zł/ha.
- nakłady pracy – na podstawie średniego dla Wielkopolski wynagrodzenia brutto w sektorze rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo [Rocznik... 2007] określono umowną wartość wynagrodzenia w wysokości 12,09 zł/h,
- nakłady środków obrotowych – przyjęto jako wartość zużycia pośredniego [Poczta i Kołodziejczak 2004],
- nakłady środków trwałych – przyjęto jako wartość amortyzacji [Poczta i Kołodziejczak 2004].

Produktywność nakładów została wyliczona na podstawie wartości produkcji w rozumieniu FADN. Z kolei ich dochodowość została odniesiona do dochodu z gospodarstwa rolniczego, gdyż uwzględnia on wszystkie ponoszone koszty, łącznie z amortyzacją oraz kosztami czynników zewnętrznych. Analiza w oparciu o ten miernik daje pełną możliwość oceny skuteczności zarządzania poszczególnymi kategoriami kosztów.

W celu określenia wpływu zarządzania kosztami na produktywność oraz dochodowość nakładów czynników produkcji, wydzielono sześć klas badanych gospodarstw, według udziału zużycia pośredniego w strukturze kosztów ogółem:

- klasa I: $\leq 60\%$,
- klasa II: 60-70%,
- klasa III: 70-75%,
- klasa IV: 75-80%,
- klasa V: 80-85%,
- klasa VI: $> 85\%$.

Kryterium wyznaczenia rozpiętości poszczególnych klas było podobieństwo obiektów należących do każdej z nich, z zachowaniem odpowiedniej liczebności poszczególnych klas.

Jak podają Goraj i in. [2004], „zużycie pośrednie obejmuje wartość zużytych na cele produkcyjne produktów rolnych pochodzących z własnej produkcji, a także materiałów z zakupu (łącznie z paliwami), energii, usług obcych [...], koszty podróży służbowych oraz inne koszty (np. ubezpieczenia)”. Koszty nie należące do tej kategorii to przede wszystkim podatki, amortyzacja oraz koszty czynników zewnętrznych (płace, odsetki, czynsze dzierżawne). Są więc one w dużym stopniu związane nie z procesem produkcyjnym, lecz z posiadanym majątkiem. Część kosztów zaliczonych do zużycia pośredniego (np. paliwo, energia elektryczna) nie wypełnia definicji kosztu bezpośredniego, gdyż nie można ich przypisać bezpośrednio do określonej działalności [Skarżyńska i in. 2005]. Jednak są one związane bezpośrednio z działalnością operacyjną i jako takie oddziałują na rozmiary i jakość produkcji. Jak podaje Wasilewski [2007], w procesie gospodarowania należy dążyć do maksymalizacji udziału kosztów bezpośrednich w strukturze kosztów całkowitych, przy racjonalizacji ich poziomu. W odniesieniu do gospodarstwa jako całości, ten sam postulat można rozszerzyć na kategorię zużycia pośredniego, bowiem analiza samych tylko kosztów bezpośrednich nie uwzględnia kosztów tak istotnych dla procesu produkcyjnego, jak paliwo czy energia elektryczna.

W badaniach określono wpływ udziału zużycia pośredniego w kosztach ogółem na produktywność i dochodowość nakładów czynników produkcji. Niewłaściwe zarządzanie kosztami może objawiać się na dwa zasadnicze sposoby. Pierwszy to nieodpowiednie proporcje pomiędzy poszczególnymi kategoriami – a więc nadmierny udział kosztów, głównie majątkowych, które nie wpływają na skalę i jakość produkcji. Stan taki świadczy o niedostosowaniu produkcji do wielkości majątku, a więc o przeinwestowaniu. Drugi to niewłaściwa alokacja nakładów, głównie środków produkcji, która w konsekwencji prowadzi do ich niskiej produktywności i dochodowości, a może być wywołana poprzez np. przenawożenie roślin, niewłaściwe stosowanie środków ochrony roślin czy pasz. W strukturze kosztów ten stan może zostać odzwierciedlony – inaczej niż w przypadku przeinwestowania – wysokim udziałem kosztów bezpośrednich czy szerzej – zużycia pośredniego. W obu przypadkach, ostatecznym skutkiem jest obniżenie efektywności gospodarowania.

WYNIKI I DISKUSJA

Badane gospodarstwa charakteryzują się zróżnicowaniem powierzchni oraz plonu wyrażonego w jednostkach zbożowych (j.z.) (tab. 1). Gospodarstwa z klasy I posiadają największą powierzchnię UR, a z klasy VI – najmniejszą, przy czym różnica w średniej powierzchni pomiędzy nimi wynosi ponad 25 ha. Gospodarstwa z klasy I charakteryzują się najniższym plonem w j.z. Szczególnie duże różnice występują w obsadzie zwierząt na 100 ha UR, która rośnie od 3,62 DJP w klasie I do 165 DJP w klasie VI. Gospodarstwa odznaczające się mniejszym udziałem zużycia pośredniego (klasy I, II, III) można generalnie określić jako relatywnie duże, ekstensywne i nastawione w większym stopniu na produkcję roślinną. Te z kolei, gdzie udział zużycia pośredniego jest większy (klasy IV, V, VI), charakteryzują się mniejszą powierzchnią, lecz większym udziałem produkcji zwierzęcej. Mniejsze zasoby ziemi skłaniają je ku prowadzeniu produkcji bardziej intensywnej, czyli wytwarzaniu produktów zwierzęcych, charakteryzujących się wyższym poziomem przetworzenia. To z kolei skutkuje koniecznością ponoszenia wyższych nakładów, czego ostatecznym rezultatem jest większy udział zużycia pośredniego w strukturze kosztów. Stąd też, niniejsza analiza stanowi w pewnym stopniu ocenę efektywności dwóch strategii gospodarowania – ekstensywnej, opartej głównie na produkcji roślinnej na relatywnie dużej powierzchni UR oraz intensywnej, bazującej głównie na produkcji zwierzęcej, wykorzystującej mniejszy areal.

W badanych gospodarstwach różna jest także dochodowość produkcji, liczona zarówno w odniesieniu do jednostki powierzchni, jak i wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi kategoriami wyników ekonomicznych (tab. 2). Generalnie, zarówno produktywność, jak i dochodowość ziemi zwiększa się wraz ze wzrostem udziału zużycia pośredniego. Najgorsze wyniki zostały osiągnięte w klasie II. Relacja pomiędzy produkcją i zużyciem pośrednim maleje w kolejnych analizowanych grupach, co świadczy o bardziej efektywnym wykorzystaniu zasobów środków produkcji w gospodarstwach, gdzie udział zużycia pośredniego jest mniejszy. Ze względu jednak na duże obciążenie tych gospodarstw takimi kosztami, jak amortyzacja, podatki czy koszty czynników zewnętrznych, relacja produkcji do kosztów ogółem (współczynnik opłacalności) jest w nich niższa niż w klasach o dużym udziale zużycia pośredniego.

Tabela 1. Ogólna charakterystyka gospodarstw rolnych według zużycia pośredniego w kosztach ogółem

Klasa gospodarstw według udziału zużycia pośredniego w kosztach ogółem	Liczebność	Powierzchnia użytków rolnych (ha)	Plon (jednostki zbożowe/ha)	Liczba dużych jednostek przeliczeniowych/100 ha użytków rolnych
Klasa I \leq 60%	6	58,95	34,0	3,6
Klasa II 60-70%	6	41,84	43,4	58,0
Klasa III 70-75%	8	54,92	44,5	41,3
Klasa IV 75-80%	9	44,79	43,0	101,2
Klasa V 80-85%	7	49,80	38,9	110,2
Klasa VI $>$ 85%	13	33,94	36,8	165,9
Średnio dla całej populacji		45,65	40,0	83,3

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań ankietowych.

Tabela 2. Efektywność produkcji w gospodarstwach rolnych według udziału zużycia pośredniego w kosztach ogółem

Klasa gospodarstw według udziału zużycia pośredniego w kosztach ogółem	Produkcja*/ha (zł)	Dochód z gospodarstwa rolniczego/ha (zł)	Produkcja*/zużycie pośrednie	Produkcja*/koszty ogółem
Klasa I \leq 60%	3 524	1 161	1,8	1,1
Klasa II 60-70%	3 181	585	1,5	1,0
Klasa III 70-75%	3 382	1 029	1,7	1,2
Klasa IV 75-80%	4 612	1 465	1,4	1,1
Klasa V 80-85%	5 376	1 924	1,6	1,3
Klasa VI $>$ 85%	11 413	3 164	1,5	1,3
Średnio dla całej populacji	5 498	1 639	1,6	1,2

*Według metodyki FADN [Goraj i in. 2004].

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań ankietowych.

Zróżnicowanie pomiędzy badanymi klasami wstępuje także w zakresie nakładów czynników produkcji w odniesieniu do jednostki powierzchni oraz w odniesieniu do ich wewnętrznej struktury (tab. 3). Nakłady pracy są wyższe w trzech klasach charakteryzujących się większym udziałem zużycia pośredniego, co należy uznać za bezpośredni skutek większej roli produkcji zwierzęcej oraz pośredni symptom realizacji intensywnej strategii gospodarowania. Nakłady środków trwałych są zróżnicowane w poszczególnych klasach, brak jest jednak wyraźnej zależności od wzrastającego udziału zużycia pośredniego. Przyczyna tego może tkwić w ogólnej specyfice rolnictwa, która przejawia się koniecznością dużego zaangażowania środków trwałych [Sadowski i Poczta 2007],

Tabela 3. Nakłady czynników produkcji w gospodarstwach rolnych według udziału zużycia pośredniego w kosztach ogółem

Klasa gospodarstw według udziału zużycia pośredniego w kosztach ogółem	z/ha użytków rolnych				Nakłady łącznie = 100			
	nakłady pracy	nakłady środków trwałych	nakłady środków obrotowych	nakłady razem	nakłady ziemi	nakłady pracy	nakłady środków trwałych	nakłady środków obrotowych
Klasa I ≤ 60%	952	686	1 961	3 980	9,6	23,9	17,2	49,3
Klasa II 60-70%	1 184	898	2 098	4 561	8,3	26,0	19,7	46,0
Klasa III 70-75%	871	487	2 027	3 766	10,1	23,1	12,9	53,8
Klasa IV 75-80%	1 184	640	3 239	5 443	7,0	21,8	11,8	59,5
Klasa V 80-85%	1 365	514	3 355	5 615	6,8	24,3	9,2	59,7
Klasa VI > 85%	1 735	691	7 569	10 375	3,7	16,7	6,7	73,0
Średnio dla całej populacji	1 223	637	3 543	5 783	6,6	21,1	11,0	61,3

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań ankietowych.

bez względu na strategię gospodarowania oraz kierunek produkcji. Nakłady środków obrotowych zwiększają się w kolejnych klasach, co jest zrozumiałe, gdyż ich miernikiem jest zużycie pośrednie. Stanowią one jednocześnie największy udział w strukturze nakładów środków produkcji, dlatego też wzrasta wartość nakładów ogółem. Można więc zauważyć, iż zróżnicowanie udziału zużycia pośredniego jest spowodowane nie przeinwestowaniem w grupach, gdzie udział ten jest mniejszy, lecz raczej prowadzeniem przez nie relatywnie niskonakładowej produkcji.

Analiza produktywności nakładów czynników produkcji ma na celu określenie, jak zarządzanie kosztami w gospodarstwie przekłada się na efektywność przenoszenia poszczególnych nakładów na nowo wytwarzane produkty (tab. 4). W przypadku produktywności nakładów ziemi występuje jej wzrost w kolejnych klasach, podobnie jak w przypadku produktywności zasobów ziemi. Produktywność nakładów pracy jest z kolei zbliżona we wszystkich analizowanych klasach, z wyjątkiem klasy VI, gdzie jest ona niemal dwukrotnie wyższa niż w pozostałych. Wzrost produktywności w kolejnych klasach występuje też w przypadku nakładów środków trwałych. Jest ona zakłócana jedynie w przypadku klasy II, gdzie przyjmuje najniższą średnią wartość. Brak natomiast wyraźnego kierunku w przypadku produktywności środków obrotowych. Wynikać to może z tego, iż wraz ze wzrostem nakładów środków obrotowych rośnie wartość produkcji, a co za tym idzie i produktywność pozostałych czynników, lecz jednostkowa produktywność samych środków obrotowych jest skutkiem, w dużej mierze, przyczyn zewnętrznych, niezwiązanych z relacjami pomiędzy nakładami czynników produkcji i produkcją. Przyczyny te mogą mieć często charakter środowiskowy i wynikać ze zróżnicowania jakości ziemi czy przebiegu pogody w sezonie wegetacyjnym. Brak wyraźnej zależności występuje też w przypadku produktywności wszystkich nakładów środków produkcji, chociaż gospodarstwa z klasy I uzyskały najniższą, a z klasy VI – najwyższą produktywność.

Tabela 4. Produktywność nakładów czynników produkcji w gospodarstwach rolnych według udziału zużycia pośredniego w kosztach ogółem

Klasa gospodarstw według udziału zużycia pośredniego w kosztach ogółem	Produkcja*/nakłady ziemi	Produkcja*/nakłady pracy	Produkcja*/nakłady środków trwałych	Produkcja*/nakłady środków obrotowych	Produkcja*/nakłady razem
Klasa I ≤ 60%	9,3	3,7	5,1	1,8	0,9
Klasa II 60-70%	8,4	2,7	3,5	1,5	0,7
Klasa III 70-75%	8,9	3,9	6,9	1,7	0,9
Klasa IV 75-80%	12,1	3,9	7,2	1,4	0,8
Klasa V 80-85%	14,1	3,9	10,5	1,6	1,0
Klasa VI > 85%	30,0	6,6	16,5	1,5	1,1
Średnio dla całej populacji	14,4	4,5	8,6	1,6	1,0

*Według metodyki FADN [Goraj i in. 2004].

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań ankietowych.

Analiza dochodowości nakładów, liczona za pomocą dochodu z gospodarstwa rolniczego, stanowi ocenę wpływu zarządzania kosztami na efektywność gospodarowania (tab. 5). Relatywnie wysoki udział zużycia pośredniego w strukturze kosztów przyczynił się do lepszego wykorzystania zasobów ziemi, pracy oraz środków trwałych, gdyż w przypadku tych czynników wyższe dochodowości występują w klasach IV, V, VI. Jest to spostrzeżenie istotne w kontekście planowania inwestycji czy szerzej – w kontekście zarządzania majątkiem trwałym (którego elementem jest też ziemia), gdyż dowodzi, że dla optymalnego wykorzystania środków trwałych, należy zachować właściwe relacje pomiędzy kosztami produkcji a szeroko rozumianymi kosztami majątkowymi, dążąc przy tym do minimalizacji tych ostatnich. Stąd też w konkluzji można stwierdzić, że działalność inwestycyjna powinna pełnić rolę pomocniczą w stosunku do działalności operacyjnej, co należy rozumieć jako dostosowanie majątku trwałego do skali produkcji, bądź też – jako konieczność zwiększania skali i jakości produkcji w przypadku podejmowania inwestycji [Sadowski 2003 a i b]. Podobna konkluzja dotyczy też wpływu zarządzania kosztami na efektywność wykorzystania nakładów pracy. Dochodowość nakładów środków obrotowych jest zróżnicowana, brak jednak wyraźnego ukierunkowania, na podstawie którego można by jednoznacznie określić wpływ zarządzania kosztami na efektywność wykorzystania tych nakładów. Najwyższa dochodowość występuje bowiem w klasie I, najniższa natomiast w klasie II. Zróżnicowanie występuje także w przypadku nakładów ogółem. Najniższą dochodowością charakteryzują się przy tym gospodarstwa z klasy II, natomiast najwyższe dochody zostały zanotowane w klasach V i VI. Stan taki wskazuje na to, że zarządzanie kosztami w gospodarstwie ma wpływ na efektywność wykorzystania nakładów, gdyż gospodarstwa odznaczające się relatywnie wysokim udziałem zużycia pośredniego wykazały wyższą dochodowość nakładów ogółem.

Tabela 5. Efektywność nakładów czynników produkcji w gospodarstwach rolnych według udziału zużycia pośredniego w kosztach ogółem

Klasa gospodarstw według udziału zużycia pośredniego w kosztach ogółem	Dochód z gospodarstwa rolniczego/ nakłady ziemi	Dochód z gospodarstwa rolniczego/ nakłady pracy	Dochód z gospodarstwa rolniczego/ nakłady środków trwałych	Dochód z gospodarstwa rolniczego/ nakłady środków obrotowych	Dochód z gospodarstwa rolniczego/ nakłady razem
Klasa I ≤ 60%	3,1	1,2	1,7	0,6	0,3
Klasa II 60-70%	1,5	0,5	0,7	0,3	0,1
Klasa III 70-75%	2,7	1,2	2,1	0,5	0,3
Klasa IV 75-80%	3,9	1,2	2,3	0,5	0,3
Klasa V 80-85%	5,1	1,4	3,7	0,6	0,3
Klasa VI > 85%	8,3	1,8	4,6	0,4	0,3
Średnio dla całej populacji	4,3	1,3	2,6	0,5	0,3

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań ankietowych.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzona analiza miała na celu wykazanie wpływu struktury kosztów na efektywność wykorzystania nakładów. W związku z tym, że uwzględnione koszty były związane z jednej strony z prowadzeniem bieżącej produkcji (zużycie pośrednie), a z drugiej, w dużej części, z zarządzaniem majątkiem (amortyzacja, podatki, czynsze dzierżawne), badania dotyczyły relacji pomiędzy działalnością operacyjną i inwestycyjną. Wykazały one, że dla efektywnego wykorzystania posiadanych zasobów i związanych z nimi nakładów, jest konieczne zachowanie odpowiednich proporcji pomiędzy środkami finansowymi, kierowanymi na obie działalności. Główny nacisk powinien być przy tym położony na działalność operacyjną, gdyż to ona stanowi podstawowe źródło środków finansowych, a koszty na nią ponoszone wpływają ma intensywność gospodarowania, która w warunkach rosnącej koncentracji produkcji musi być stale zwiększana. Działalność inwestycyjna czy szerszej – majątek trwały gospodarstwa – należy traktować jako pełniący rolę pomocniczą w stosunku do działalności operacyjnej. Stąd też, w przełożeniu na decyzje podejmowane w gospodarstwie, należy dostosować wielkość i strukturę majątku trwałego do skali produkcji, bądź też planować inwestycje tylko w takim zakresie, w jakim przyczynią się one do wzrostu wartości produkcji umożliwiającego poprawę efektywności wykorzystania zasobów i nakładów. W innym przypadku będzie zachodzić zjawisko przeinwestowania, przejawiające się generowaniem dodatkowych kosztów majątkowych (amortyzacja, ubezpieczenia, remonty i inne), które nie będą pokrywane przez wartość dodatkowej produkcji. Priorytet działalności operacyjnej w stosunku do inwestycyjnej jest zrozumiały z punktu widzenia analizy efektywności wykorzystania nakładów, może jednak budzić wątpliwości w kontekście relatywnie słabego uzbrojenia w środki trwałe polskiego rolnictwa i wynikającej stąd potrzeby modernizacji. Jeśli jednak uwzględni się relatywnie niską produktywność polskiego rolnictwa [Poczta 2003], wówczas proces jego unowocześniania należy rozpatrywać

w kontekście wzrostu globalnej wartości produkcji rolniczej. W tej sytuacji pozorny konflikt pomiędzy koniecznością modernizacji a efektywnością nakładów nie będzie miał miejsca. Kierunek oraz zakres modernizacji musi być jednak skorelowany ze skalą oraz jakością produkcji. Postulat ten dotyczy zarówno decyzji podejmowanych na szczeblu kreowania polityki rolnej, jak i pojedynczych decyzji kierowników gospodarstw, planujących inwestycje.

LITERATURA

- Gołaś Z., Kozera M., 2003. Technical, economical and social conditions for diversification of labour productivity in family farms. *Rocz. AR, Pozn.* 358, *Ekon.* 2, 51-70.
- Goraj L., Mańko S., Sass R., Wyszowska Z., 2004. *Rachunkowość rolnicza*. Difin, Warszawa.
- Mańko S., 2001. *Analiza finansowa gospodarstwa rolnego*. Wyd. ODR, Minikowo.
- Poczta W., 2001. Sytuacja konkurencyjna polskich gospodarstw rolnych w aspekcie integracji z Unią Europejską. *Rocz. Nauk. SERiA* 3, 5, 30-36.
- Poczta W., 2003. *Rolnictwo polskie w przededniu integracji z Unią Europejską*. Wyd. AR, Poznań.
- Poczta W., Kołodziejczak M., 2004. *Potencjał produkcyjny rolnictwa polskiego i efektywność gospodarowania w aspekcie integracji z Unią Europejską*. Wyd. AR, Poznań.
- Rocznik statystyczny województw 2007. 2007.* GUS, Warszawa.
- Rynek ziemi rolniczej – stan i perspektywy.* 2006. Nr 10. IERiGŻ, ARR, MRiRW.
- Ryszkowski L., Kędziora A., 2005. *Gospodarka przestrzenna – integracja czy dezintegracja działań*. In: *Ochrona środowiska w gospodarce przestrzennej*. Poznań, 7-10.
- Sadowski A., 2003 a. *Analiza finansowa w zarządzaniu*. Cz. 1. *Poradnik Gospodarski* 1, 12-13.
- Sadowski A. 2003 b. *Analiza finansowa w zarządzaniu*. Cz. 2. *Poradnik Gospodarski* 2, 10-11.
- Sadowski A., Jankowiak J., Bieńkowski J., 2006. *Zróźnicowanie powiązań z rynkiem gospodarstw rolnych w Wielkopolsce*. *Rocz. Nauk. SERIA* 8, 1, 172-176.
- Sadowski A., Poczta W., 2007. *Ocena skutków inwestycji wspieranych kredytem preferencyjnym dla gospodarstw rolnych*. Wyd. AR, Poznań.
- Skarżyńska A., Goraj L., Ziętek I., 2005. *Metodyka SGM „2002” dla typologii gospodarstw rolnych w Polsce*. Wyd. IERiGŻ, Warszawa.
- Wasilewski M., 2007. *Typ rolniczy gospodarstwa a poziom i struktura kosztów bezpośrednich*. *Rocz. Nauk. SERIA* 9, 1, 513-518.